

NANCY FRASER
—
KANNIBÁL
KAPITALIZMUS

**Hogyan falja
fel a rendszer
a demokráciát,
a gondoskodást
és a bolygót,
és hogyan tudunk
tenni ellene?**

Fordította
Bakó Júlia

Op!n Books

ELŐSZÓ

Kannibál kapitalizmus: Mind megyünk a levesbe?

Olvasóimnak nincs szükségük rá, hogy kimondjam: bajban vagyunk. Ők már érzékelik, sőt a hátukon cipelik azokat a felsejlő fenyegetéseket vagy valóra vált gyötrelmeket, mint amilyenek a bénító adósságok, a bizonytalan munka és a veszélyben lévő megélhetés; az elapadó közszolgáltatások, az összeomló infrastruktúrák és a megerősített határok; a faji alapú erőszak, a halálos járványok és a szélsőséges időjárás – és mindezeket olyan politikai működésképtelenségek övezik, amelyek megakadályozzák, hogy megoldásokat találjunk ki és alkalmazzuk is őket. Egyikük sem újdonság, nem is készülök itt mélyebben kifejteni őket.

Ez a könyv inkább arra kínál lehetőséget, hogy lemerüljünk ezeknek a rémségeknek a forrásához. Azonosítja, mi okozza a bajokat, és megnevezi az elkövetőt. Annak a társadalmi rendszernek a leírására, amely idáig juttatott minket, a „kannibál kapitalizmus” fogalmát használom. Hogy lássuk, miért találó ez az elnevezés, nézzük a két k betűs szót, amelyek alkotják.

A „kannibalizmusnak” számos jelentése van. A legelterjedtebb és legkonkrétabb: az emberi hús rituális elfogyasztása emberi lények által. A hosszú rasszista előtörténettel terhelt fogalmat kifordított logikával azokra a fekete-afrikaiakra használták, akik az európai imperialista hódítás célpontjaivá váltak. Ezért aztán van

egyfajta elégedettség abban, ahogyan ezt a kifejezést ezúttal a kapitalista osztály leírására használjuk – egy olyan csoportéra, amely, mint arra könyvünk is rámutat majd, mindenki más felfal maga körül. Ám a fogalomnak létezik egy további, elvontabb jelentése is, amely mélyebb igazságot tár fel társadalmunkról. A „kannibalizál” ige jelentése: megfosztani valakit vagy valamit egy működéséhez szükséges alapvető adottságtól vagy képességtől, valaki vagy valami más megteremtése vagy fenntartása érdekében. Ez, ahogyan azt látni fogjuk, megközelítőleg leírja a kapitalista gazdaság viszonyát a rendszer gazdaságon kívüli területeihez: a családokhoz és közösségekhez, élőhelyekhez és ökoszisztémákhoz, állami hatáskörökhöz és közhatalmakhoz, amelyek fenntartó feltételeit a gazdaság felfalja, hogy magát hizlalja.

A szónak emellett tulajdonítanak egy külön asztronómiai értelmet is: egy égitest akkor kannibalizál egy másikat, amikor annak tömegét a gravitációs vonzás erejével magába olvasztja. Ez ugyancsak pontosan leírja azt, ahogyan a tőke a maga vonzáskörébe rántja a világrendszer perifériás területeinek természeti és társadalmi javait. Végül pedig: ott van az uroborosz, az önmagát kannibalizáló, saját farkába harapó világkígyó, mely szintén jól szimbolizálja azt a rendszert, amely szerkezeténél fogva emészti fel önnön létezésének társadalmi, politikai és természeti feltételeit, amelyek egyúttal a mi létezésünk feltételei is. Mindent összevetve, a kannibálmétafora számos ígéretes utat kínál a kapitalista társadalom elemzésére. Arra ösztökél minket, hogy ezt a társadalmat intézményesült

lakomaként értelmezzük, amelyben a főfogás mi magunk vagyunk.

Tisztáznunk kell ugyanakkor a „kapitalizmus” jelentését is. A szót általában olyan gazdasági rendszerek leírására használják, amelyek a magántulajdonon, a piaci cserén, a bérmunkán és a profitorientált termelésen alapulnak. De ez a szűk definíció inkább elhomályosítja, mintsem felfedi a rendszer igazi természetét. Úgy vélem, a „kapitalizmus” ennél többet jelent: egy olyan társadalmi rendet, amely hozzásegíti a profitorientált gazdasági rendszert ahhoz, hogy a gazdaságon kívül vadásszon a működéséhez szükséges ráfordításokra – a természettől és az alávetett embercsoportoktól kisajátított javakra; a krónikusan alábecsült vagy teljesen semmibe vett gondoskodási munka számos formájára; közjavakra és közhatalmakra, amelyeket a tőke egyszerre használ és megnyirbál; valamint a dolgozó emberek energiájára és kreativitására. Bár egyik sem tűnik fel vállalatok elszámolásaiban, ezek a javak az elkönyvelt profitok és nyereségek szükséges feltételei. A felhalmozás éltető alapjaiként ezek is a kapitalista rend alkotóelemei közé tartoznak.

Ennek megfelelően ebben a könyvben a „kapitalizmus” kifejezés nem a gazdaság, hanem a társadalom egy formájára vonatkozik, amely a hivatalosként definiált gazdaságot felhatalmazza arra, hogy monetizált értéket halmozzon fel a befektetők és tulajdonosok számára, miközben mindenki más gazdaságon kívül eső javait felemészti. A kapitalista társadalom ezeket a javakat, a kreatív képességeinket és a földet, amely fenntart minket, tálcán kínálja

a tőkésosztályoknak anélkül, hogy az elfogyasztott és tönkretett javak pótlására vagy helyreállítására köteleznék őket. Ez pedig recept a katasztrófához. Akár az uroborosz, amely önnön farkát falja fel, a kapitalista társadalom is saját magát emészti fel. Önmaga destabilizálásának gyakorló hajtóerejeként időközönként válságokban robban ki, miközben rutinszerűen zabálja fel a létezésünk alapfeltételeit.

A kannibál kapitalizmus tehát az a rendszer, amelynek a jelenlegi válságot köszönhetjük. Igazság szerint ez a válságnak egy ritka válfaja, amelyben a falánkság több rohama ér össze. Amivel ma a több évtizedes finanszírozásnak hála szembenézünk, az nem „egyedül” a tomboló egyenlőtlenségek és az alacsonyan fizetett kiszolgáltatott munka, vagy „mindössze” a gondoskodás és a társadalmi reprodukció ellehetetlenítése, vagy „csakis” a migráció és a faji alapú erőszak okozta válság. De nem is „kizárólag” ökológiai krízis, melynek során a felmelegedő bolygó halálos vírusokat szabadít ránk, vagy „pusztán” egy politikai válság, amelyet a kiüresedett intézményrendszerek, az erősödő militarizáció és a teljhatalmú urak térnyerése jellemez. Á, dehogyan, ez valami sokkalta rosszabb: a társadalmi rend általános válsága, amelyben mindezek a csapások összeérnek, és fölerősítik egymást, azzal fenyegetve, hogy mindannyiunkat egészben lenyelnek.

Könyvem ezeknek a működési zavaroknak és erőviszonyoknak az összegabalyodását térképezi fel. Ha a kapitalizmusról alkotott nézeteinket kiterjesztjük a tőke érendjének gazdaságon kívüli hozzávalóira, az közös keretbe rendezi mindazokat az elnyomásokat, ellentmondásokat és

konfliktusokat, amelyek a jelen válságában öszszetalálkoznak. Ebben a keretben a társadalmi igazságtalanság nem pusztán az osztályalapú kizsákmányolást jelenti, hanem ugyanígy a nemi uralmat és a faji vagy imperialista elnyomást is. Mindezek egy olyan társadalmi rendszer szükséges velejárói, amely a társadalom újratermelését az árutermelés alá rendeli, és amely faji alapú kisajátításra támaszkodik a nyereséges kizsákmányolás érdekében. Ebben az értelemben a rendszer ellentmondásai nemcsak gazdasági, hanem gondoskodási, ökológiai és politikai válságokra is hajlamossá teszik azt. Ezek a válságok pedig napjainkban annak a hosszú ideje tartó tőkés tivornyának következtében virágoznak, amelyet neoliberalizmusnak nevezünk.

Végül, az én felfogásomban a kannibál kapitalizmus a társadalmi küzdelmek széles körét és komplex keverékét hozza mozgásba: nemcsak osztályküzdelmeket a termelés területén, de határküzdelmeket a rendszert alkotó térségek találkozásainál. Ahol a termelés a társadalmi reprodukciónak feszül, ott a közösségi és a privatizált, a fizetett és a fizetetlen gondoskodással összefüggésben keletkeznek konfliktusok. Ahol a kizsákmányolás a kisajátítás útjaiba fut, ott a „fajhoz”, a migrációhoz és az imperializmushoz kötődő küzdelmek ütik fel a fejüket. Hasonlóan, ahol a felhalmozás elér a természet kútjának legaljára, ott a kannibál kapitalizmus konfliktusai a föld és az energia, a flóra és a fauna, bolygónk jövője körül zajlanak. Végül, ahol a nemzetközi piacok és a nagyvállalatok a nemzetállamokkal és a nemzetközi kormányzás intézményeivel találják szembe magukat, ott a közhatalom formájára, erejére és hatáskörére nézve alakulnak